

БОЙОВІ ДІЇ РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬК В УМОВАХ ЛОКАЛЬНИХ ОТОЧЕНЬ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ВЛІТКУ 1941 РОКУ

У статті здійснена спроба виявлення випадків локальних оточень радянських військ на території України влітку 1941 р. та аналізу бойових дій оточених частин в специфічних умовах війни.

Ключові слова: оточення, радянські війська, дивізія, з'єднання, частини, командування, людські та матеріальні втрати.

За останні роки у вивченні подій 1941 р. на фронті протистояння Червоної армії та вермахту зроблені серйозні кроки вперед порівняно із історіографічними здобутками минулих років. Не пройшли повз уваги дослідників і такі складні та неоднозначні її сторінки як оточення армійських угруповань радянських військ на території України в літньо-осінній кампанії 1941 р., що підтверджується виданням спеціальної наукової літератури¹. «Але у ворожому кільці», – як слушно зазначав підполковник С. Рубан, – «опинялися не тільки армії. Набагато частіше потрапляли в оточення з'єднання і частини»². Без висвітлення цих сюжетів, тобто локальних оточень радянських військ, картина війни уявляється неповною.

У початковий період війни Південно-Західний фронт діяв більш успішно ніж Північно-Західний чи Західний, що пояснюється не в останню чергу тим, що на цьому напрямі було зосереджено найсильніше угруповання Червоної армії, а для вермахту головним на той час був центральний – московський напрямок. І тим не менше частина радянських військових з'єднань, в умовах маневреної війни, коли противник зміг заволодіти стратегічною ініціативою, опинилася у вкрай тяжкому становищі. Так, в оперативному зведенні № 09 штабу Південно-Західного фронту від 26 червня вказувалося, що два полки 87-ї стрілецької дивізії залишилися оточеними в районі Устилуга. Тільки особовому складу оточених в кількості 200 чоловік під командуванням полковника Бланка вдалося з боєм прорватися на з'єднання з 15-м стрілецьким корпусом в районі Володимир-Волинська³. Інші підрозділи продовжили чинити опір в тилу німецьких військ.

228-а стрілецька дивізія після декількох днів форсованого маршу вранці 25 червня

вийшла в район Дубно. В документах відзначалося, що її частини зав'язали бої з десантом противника та «місцевими фашистськими загонами»⁴. Дивізія не маючи допомоги з боку інших з'єднань 36-го стрілецького корпусу та зв'язку зі штабом корпусу, змушена була виходити з бою. Відступаючи, вона втратила всю гаубичну та легку дивізійну, полкову і батальйонну артилерію, всі міномети, до 50% станкових кулеметів, до 50% особового складу, все штабне майно, всі засоби зв'язку, а 799-й стрілецький полк втратив убитими, пораненими та зниклими без вісті 75% свого особистого складу. Вже 27 червня 1941 р. дивізія опинилася без боєприпасів у напівоточенні. У період з 27 червня по 1 липня 1941 р. зв'язок частин між собою і штабом дивізії з частинами був втрачений⁵.

Приблизно в той же самий час у вкрай тяжкому становищі опинилася і 124-а стрілецька дивізія. На кінець дня 24 червня 1941 р. дивізія втратила зв'язок із штабом армії і штабом корпусу. В бою загинув полковий комісар Желябов. На кінець дня 25 червня 1941 р. частини дивізії були остаточно відрізана від тилів і баз постачання в районі Порицьк, Сокаль, Милятин. Штаб з'єднання був розбитий, втративши більше половини своїх працівників. Більшість полків втратило до 50% особового складу, озброєння залишилося без снарядів, а автотранспорт без пального. Оцінивши скрутне становище в якому опинилася дивізія, її командир генерал-майор Суций прийняв рішення на світанку наступного дня організувати прорив. Вихід частин із оточення супроводжувався кровопролитними боями. Вже 5 липня залишки дивізії зосередилася в лісі на півночі від населеного пункту Дубини. Після того як командувач зник без вісті, командування дивізією прийняв на себе важко поранений в ногу ко-

мандир 406-го стрілецького полку полковник Новіков, якому вдалося вивести з'єднання з оточення. 24 липня 1941 р. залишки дивізії разом із залишками 34-ї танкової, 87-ї та 98-ї стрілецьких дивізій («група Попеля»), що приєдналися на шляху просування, вступили в укріпрайон Білокоровичі, маючи у своєму складі 1700 чол. і чотири 45 мм гармати (за іншими даними біля 2000 чол.). Частини йшли з боями по тилах противника 32 дні, подолавши 640 км по прямій, а в цілому біля 900 км⁶.

Матеріальне забезпечення частин дивізії, постачання боєприпасами та озброєнням здійснювалося за рахунок нападів на тилові комунікації противника. Так 406-й стрілецький полк в районі Перемишля зміг захопити 400 снарядів та 50000 патронів. Харчування здійснювалося за рахунок дій створеного продовольчого загону, який займався заготівлею продовольства у місцевого населення, а коли це було неможливо, харчувалися кониною (було вбито та з'їдено 120 коней), а також за рахунок трофеїв противника і розгрому його тилів. Таким же шляхом добувалися медикаменти. Харчі готували в трофейних касках та цинкових коробках від патронів⁷.

У доповідній записці про вихід 124-ї стрілецької дивізії з оточення, її начальник штабу капітан Повійчук відзначав, що противник на окупованій території по якій проходив шлях дивізії, вів посилену пропаганду через листівки «про самостійну Україну і об'єднання її навколо націоналіста Бандери»⁸.

Подібним же чином склалася доля радянських військ, які приймали участь в боях за Дубно. За свідченням бригадного комісара 8-го мехкорпусу М.К. Попеля, після особистого наказу члена Військової Ради корпусного комісара Вашугіна 27 червня 1941 р., в районі Радзівіло він очолив зведену групу із 34-ї і частини танків 12-ї танкових дивізій з метою наступу в район південної околиці м. Дубно в ході танкової битви на території Західної України. До 23.00 цього ж дня околиці Дубно були захоплені. Зав'язалися важкі бої з 11-ю моторизованою дивізією вермахту, які тривали до 30 червня. Радянські частини в умовах сильного тиску з боку противника на тили зайняли кругову оборону, захопивши під час бою 13 танків. Але німецьким військам вдалося обійти фланги обороняючих місто і повністю їх оточити. Починаючи з 28 червня їхнє становище ускладнювалося тим, що до району Дубно у другій половині дня з заходу підійшла нова

група танків противника (біля 200 одиниць)⁹. За свідченням командувача 16-ї німецької танкової дивізії В. Вертена, частини якої були кинуті на розгром оточених, 29 червня стало кульмінацією битви. Червоноармійці чинили настільки впертий спротив, що противник був вимушений відступити під масованим обстрілом, при чому серед німецьких солдатів мали місце прояви паніки¹⁰. Однак, не маючи зв'язку ані з корпусом, ані з фронтом, і втративши тільки до 29 червня до 50% танків, в умовах відсутності снарядів для гармат, було прийнято рішення здійснити прорив і вийти з оточення. Атака почалася 30-го червня у вечорі і увінчалася успіхом, проте війська зазнали великих втрат. До 1 липня у т.з. групі Попеля налічувалося 395 чоловік і в т.ч. поранені. Групі вдалося вийти через балки до навколишніх лісів де вона переховувалася 2 і 3 липня, ведучи розвідку з метою встановлення контакту з іншими радянськими підрозділами. Решта танків була виведені з ладу, зброя знята. На нараді було вирішено прориватися в пішому порядку в ніч з 3 на 4 липня. Вже 13 липня група з'єдналася із залишками вже згадуваної 124-ї стрілецької дивізії в районі Славутських лісів. Боротьба ускладнювалася тим, що авіація противника постійно стежила за рухом групи, і по дорозі робилися численні засідки. 24 липня 1941 р. о 18.00 їм вдалося вийти в розташування військ фронту в районі Білокоровичі¹⁰.

У доповіді про вихід з оточення Попель, як і полковник Новіков, теж вказував на те що «супротивник широко використовує українські контрреволюційні організації, особливо ОУН, для агітаційно-пропагандистської роботи серед місцевого населення...»¹². А торкаючись питання про ставлення місцевого населення до Червоної армії він наголошував: «На всьому протязі руху загону, ми зустрічали доброзичливе ставлення з боку населення частинам і окремим бійцям армії, що проходили, особливо це в східних областях. У західних же областях мали місце випадки обробки наших бійців на здачу в полон противнику з боку місцевих жителів»¹³.

Про те наскільки міцно Попель та підпорядковані йому командири тримали командування групою, говорять і факти проведення ідеологічної роботи серед бійців, задля підвищення їх морально-політичного стану. Найкращі бійці та командири загону приймалися в партійні ряди. Так у період виходу з

оточення та просування по тилах німецьких військ було прийнято 7 осіб в кандидати ВКП(б), 12 чоловік до комсомолу. Загін озброювався за рахунок трофеїв. До 16–17 липня його чисельність стала перевищувати 1500 чоловік¹⁴.

Про те наскільки успішними виявилися дії групи в реаліях літа 1941 р. говорить той факт, що вона в якості героїчного приклада була згадана у каральному наказі Ставки ВГК № 270 від 16 серпня 1941 року, (група Новікова–Попеля¹⁵.

Іншим з'єднанням 8-го мехкорпусу «поцятило» значно менше. В доповіді про бойові дії корпусу в період з 22 по 30 червня 1941 р. його командувач генерал-лейтенант Д.І. Рябишев писав про те, що підпорядкованим йому військам прийшлося зіткнутися із відступом від кордону неорганізованих і розгублених радянських частин, які фактично перестали існувати як військові організації. Дороги по яким рухався корпус були забиті біженцями, що приводило до пробок, «маршеві порядки корпусу ламалися». Дивізії вступили у бій вранці 26 червня після чотири добового безперервного маршу, маючи 40–50% бойових машин та артилерії, все ж інше було розкидано по 500 км маршруту просування¹⁶.

Рябишев вказував, що наказ командування Південно-Західного фронту № 2121 про наступ корпусу на Дубно був переданий о шостій ранку 27 червня через бригадного комісара Михайлова. При чому напередодні було отримано цілу низку суперечливих наказів. Так о сьомій ранку 25 червня був отриманий зовсім інший наказ № 0015 про перехід в атаку та вихід в район Чарухув, Боремель, Берестечко, Звиняче, вже наступного дня був отриманий наказ № 0016, в якому початок атаки був перенесений на ранок 26 червня, а вночі 27 червня генерал-майор Панюхов передав усний наказ командувача Південно-Західного фронту про відхід за лінію піхоти 37-го стрілецького корпусу з метою посилення її бойового порядку¹⁷.

У результаті боїв 28 червня в оточення потрапила 7-а мотострілецька дивізія в районі Пляшова, Іване Пусте, Івацуки, Сітно, зазнавши великих втрат у техніці, головним чином від вогню ворожої артилерії і дій бомбардувальної авіації. Маючи зв'язок з частинами дивізії Рябишев наказав їм прориватися.

В оточенні опинилася також 12-а танкова дивізія. Її командир генерал-майор Мішанін

був убитий на полі бою, загинули начальник штабу полковник Попов, помічник командира дивізії по технічній частині і начальник зв'язку. Командири 23-ї та 24-ї танкових полків опинилися в оточення разом із групою Попеля. Великих втрат зазнав начсклад під час бомбардування. Велика група начскладу і червоноармійців втекли в паніці з поля бою на чолі з колишнім заступником командира дивізії полковим комісаром Волковим. До кінця дня 28 червня некеровані залишки дивізії вийшли з оточення. Фактично 7-а мотострілецька і 12-а танкова дивізії перестали існувати як бойовий організм¹⁸.

8-й мехкорпус втратив у боях до 30 червня, без урахування 34-ї танкової дивізії, 107 танків і 38 бронемашин. Головним джерелом деморалізації радянських військ були активні дії авіації противника¹⁹. Загальні ж дані про людські втрати, і в тому числі полоненими, в доповіді про бойові дії частин корпусу, як і в багатьох інших радянських документах воєнної доби, не зафіксовані.

У зв'язку зі складною ситуацією на фронті, оточенням значної кількості з'єднань, 15 липня 1941 р. начальник Головного політуправління Червоної армії Л.З. Мехліс доручив головному військами Південно-Західного напрямку С.М. Будьонному літаками закинути в окуповані райони «Звернення до червоноармійців, командирів і політпрацівників, які б'ються в тилу супротивника». В тексті «Звернення» говорилося: «Відважні воїни Червоної армії. По ходу бойових дій вам доводиться битися з ворогом у відриві від головних сил Червоної армії. В умовах маневрованої війни відрив частин і навіть підрозділів від своїх головних сил відбувається нерідко. Треба пам'ятати, що кожна група бійців і кожна частина Червоної армії, що опинилися в тилу супротивника, повинні розглядати себе, як такі, що виконують бойове завдання»²⁰.

Далі в пропагандистському дусі стверджувалося, що «за перші три тижні війни німці втратили убитими, пораненими та полоненими не менше мільйона чоловік, більш ніж 3000 танків і більш ніж 2300 літаків. Кращі німецькі дивізії винищені нашими військами»²¹. Хоча наведені статистичні дані скоріше були правильними відносно втрат РСЧА аніж вермахту у початковий період війни.

Особливо наголошувалося на тому, що перемога над ворогом близька, оскільки 12 липня між СРСР і Великобританією було укладе-

но угоду про спільні воєнні дії проти гітлерівської Німеччини, яка отримала війну на два і більше фронти²².

І хоча оперативно-стратегічна ситуація на фронті складалася не на користь Червоної армії, деякі з'єднання відходили з важкими боями, чинячи впертий опір наступаючим німецьким військам. В ніч на 2 липня змогла вирватися з оточення в районі Задвуже 41-а стрілецька дивізія генерал-майора Мікушева. Атакуючи у південному напрямі, її полки прорвали кільце оточення і почали просуватися в напрямку Галогури під безперервними ударами противника з флангів і тилу. Поряд по сусіднім дорогам разом із потоками біженців відходили цілі частини і підрозділи Червоної армії, брели бійці і командири, що відстали. Згадуючи роботу вищестоящих штабів в цей період, генерал Мікушев писав: «Що відбувається на найближчих від нас ділянках фронту і в тилу, не повідомляють. За весь час боїв ми не отримали зверху скільки-небудь чіткої інформації як про стан своїх військ, так і про противника. Хіба це управління військами?»²³. Залишкам дивізії вдалося пробитися на Волочиськ, Проскуров, де 8 липня вони вийшли до лінії фронту.

За неперевіреними даними на початку липня вела бої в оточенні 139-а стрілецька дивізія 6-ї армії в районі Шишковце, Маркопіль²⁴.

За даними на 9 липня, після сильного удару танкових і моторизованих дивізій противника по правому крилу 6-ї армії, в районі Зелена, Мала Салиха були оточені два полки 146-ї стрілецької дивізії²⁵. Скориставшись розривами в обороні радянських військ, німецькі мотоциклісти прорвалися до штаба 36-го стрілецького корпусу. Охорона штаба була розгромлена та розсіяна раптовим нападом. В полон потрапила велика група командирів і бійців, в тому числі переодягнутий у форму червоноармійця командир корпусу генерал-майор Сисоєв²⁶.

В одній з ранкових телеграм штабу Південно-Західного фронту від 17 липня 1941 р. говорилося, що частини 7-го стрілецького корпусу знаходилися в оточенні в районі Ульха. Після декількох днів запеклих боїв командиром Добросердовим було прийнято рішення пробиватися окремими групами на з'єднання з військами фронту. Оточені не мали боєприпасів. За два дні безперервних атак окремі групи бійців та командирів стали виходити у напрямку на схід від Коростеня. Вдало-

ся вийти також групі штабу і самому командирі корпусу²⁷.

Вже через декілька днів 20–21 липня в оточення потрапили 91-й прикордонний загін і 6-й мотострілецький полк НКВС в районі Фастова (група Мотикіна) разом із двома залізничними батальйонами. Після серії жорстоких боїв у ніч на 22 липня їм вдалося прорватися в район Мотовилівка, маючи великі людські втрати й залишивши на полі бою значну частину матчастини²⁸.

Одним з варіантів оточень було блокування дотів стаціонарних укріплень. Так 22 липня противник повністю блокував 4 бетонні споруди в районі Малина²⁹. В період з 23 по 24 липня було заблоковано ряд дотів Коростенського укріпленого району в смузі дій 5-ї армії, гарнізон яких чинив впертий опір. 4 серпня німецькими військами було зруйновано два і заблоковано ще три доти східніше Білогородка. Гарнізон одного з заблокованих і напівзруйнованих споруд, за донесенням начальника штабу Київського укріпленого району, здався в полон (гарнізон складався з п'яти осіб – комендант і чотири червоноармійця)³⁰.

У період боїв з 3 по 5 серпня частини Київського укріпрайону втратили убитими, пораненими і зниклими безвісті до 2300 осіб, а в смузі дій 5-ї армії тільки в період з 1 по 15 серпня частини, що обороняли лінію укріплених районів втратили: убитими 55, пораненими 54, зниклими безвісті 689 чоловік³¹. Можна припустити, що більшість зниклих безвісті потрапила до нацистського полону.

6 серпня під час відходу з'єднань 15-го і 31-го стрілецьких корпусів на новий оборонний рубіж, ар'єргарди 135-ї і 193-ї стрілецьких дивізій були відрізані від своїх військ і вели важкі бої, намагаючись пробитися з ворожого кільця. Однак вдалося це не багатьом³².

Того ж дня під час маршу на автомашинах 1-й батальйон Одеського піхотного училища, не організувавши розвідку і охорони, потрапив у засідку в районі Братське і був повністю оточений. Втрати склали до 250 чоловік бійців і більша частина зброї, за що командир батальйону був відданий під суд військового трибуналу³³.

131-й полк 5-ї кавалерійської дивізії після вдало проведеної атаки 14 серпня вийшов з оточення в районі Єленівки (10 км західніше Нового Бугу). Підрозділи полку фактично дві з половиною доби періодично билися в повному оточенні. В результаті боїв противнику

були завдані великі втрати вбитими і пораненими, а сам полк зміг вийти з оточення зберігши всю артилерію. Його втрати склали 6 убитих, 15 поранених, 18 зниклих безвісті³⁴. А 19 серпня в районі Миколаєва вдалося вийти з оточення батальйону 348-го стрілецького полку³⁵.

Наприкінці літа 1941 р. в районі Дніпродзержинська вела бої в оточенні 26-а кавалерійська дивізія з одним полком 230-ї стрілецької дивізії. Однак завдяки рішучим діям командування Резервної армії, яке змогло організувати концентровані удари зсередини та ззовні кільця оточення в напрямку на Кринички і Сухачівку в ніч на 24 серпня, оточеним частинам вдалося уникнути повного розгрому та вирватися з пастки³⁶.

Іноді в документах фронту зустрічаються згадки навіть про оточення зовсім невеликих груп червоноармійців. Наприклад о четвертій ранку 18 серпня в районі Михайлівка, Рубежівка, Козинці розвідка 2-ї окремої кулеметної бригади потрапила в оточення, в результаті – убитих 1 командир і 3 бійця, поранено – 3, пропало безвісті 4. Оточенню розвідки сприяла частина місцевих жителів³⁷.

Несприятливий розвиток подій на фронті став предметом пильної уваги та аналізу як з боку командирів окремих частин та з'єднань, так і командування Південно-Західного напрямку. 27 липня 1941 р. до М.С. Хрущова надійшов документ, за підписами майора Геккера та батальйонного комісара Михайлика, які очолювали 244-й артилерійський полк, де подавався власний погляд на причини поразок радянських військ на початку війни. Автори писали: «Місяць боїв з фашистськими загарбниками показав цілий ряд потворних явищ, які коштували нам багатьох жертв і радянської території»³⁸. Серед головних причин поразок називалися: недостатня кількість боеприпасів, нестача людського складу, частинам доручали занадто широкі смуги оборони, що призводило до прориву фронту противником (як наслідок багаточисельні оточення), недостатнє постачання в результаті поганої роботи тилу, не стійкість піхоти в обороні, не вимогливість начскладу до себе і до червоноармійців. На морально-політичний стан військ особливо негативний вплив мали чисельні випадки негідної поведінки представників місцевої влади: «Те, що робиться в районах бойових дій партійно-радянськими та громадськими організаціями, не відповідає гаслу вітчизняної

війни: влада і партійні організації за 5–10 днів до вступу противника на їх територію тікають, і ніяка політична та агітаційна робота серед населення не ведеться...»³⁹.

В таких умовах найбільша відповідальність покладалася на командний склад. Так 6 серпня 1941 р. начальник штабу Південно-Західного напрямку О.П. Покровський надіслав вказівки командуванню 297-ї стрілецької дивізії: «Досвід бойового використання новосформованих з'єднань показує, що якщо командири і комісари виявляють найменшу нерозпорядливість чи боягузтво, то ці з'єднання швидко втрачають бойову стійкість. З огляду на це головком маршал товариш Будьонний наказав мені попередити Вас про те, що він очікує від усього командного та політичного складу дивізії справжньої більшовицької твердості і самовідданої хоробрості». Особливо це стосувалося «нещадної боротьби з боягузами і панікерами»⁴⁰. А в середині серпня Будьонний і Хрущов надіслали телеграму з подібним змістом командувачу 26-ї армії генерал-лейтенанту Ф.Я. Костенку де вказувалося: «Майте на увазі, Військова Рада Південно-Західного напрямку сподівається на Вас. З досвіду боїв відомо, що там де командири і комісари виявляють свою тверду волю, розгром ворога і перемога завжди забезпечені»⁴¹. Теза про можливість розгрому і перемоги над військами вермахту влітку 1941 р. уявляється значним перебільшенням, але в той же час не можна не погодитися із тим, що дійсно від якостей командування та від того чи змогло воно опанувати складну ситуацію залежало дуже багато.

Підводячи підсумок, треба зазначити, що вищенаведеними прикладами випадки локальних оточень радянських військ влітку 1941 р. не вичерпуються. Існує складність у виявленні всіх випадків подібного роду, оскільки мова іде як про окремі військові угруповання, так і про окремі групи військовослужбовців, що залишилися в тилу противника. Досить складною виявляється проблема проведення статистичних підрахунків втрат оточених, і в тому числі полоненими, оскільки дуже часто в штаб фронту взагалі не доповідали про вбитих, поранених та зниклих безвісті, а про полонених найчастіше зовсім не згадували. Внаслідок чого підрозділам, частинам, і навіть цілим з'єднанням ставилися нереальні, не відповідні їх силам задачі, що приводило у багатьох ви-

падках до трагічних наслідків. Практично у всіх оперативних зведеннях наводяться втрати тільки по авіації, а стосовно противника всі категорії втрат, як людських, та і

матеріальних. У контексті зазначеного нагальним уявляється проведення подальших досліджень історії оточень радянських військ по всім етапам війни на території України.

Джерела та література

- 1 Див.: *Исаев А. В.* Котлы 41-го. История ВОВ, которую мы не знали. – М.: Яуза, Эксмо, 2005. – 400 с; *Нуждин О.И.* Действия 6-й и 12-й армии в сражении под г. Умань. 1-13 августа 1941 г. // *Уральский вестник международных исследований.* – Т. 4. – Екатеринбург, 2006. – С. 74–106; *Быков К.* Величайшая военная катастрофа. Киевский «котел». – М.: Эксмо, Яуза, 2008. – 496 с.
- 2 *Рубан С.Н.* Стояли насмерть в огненных котлах // *Военно-исторический журнал* (далі ВИЖ). – 1995. – № 2. – С. 14–19.
- 3 Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації (далі - ЦАМО РФ), ф. 229, оп. 161, спр. 112, арк. 31, 56.
- 4 ЦАМО РФ, ф. 229, оп. 161, спр. 89, арк. 30.
- 5 Там само, арк. 31.
- 6 Там само, арк. 56–62; ЦАМО РФ, ф. 229, оп. 161, спр. 112, арк. 193; ЦАМО РФ, ф. 251, оп. 646, спр. 19, арк. 191.
- 7 ЦАМО РФ, ф. 229, оп. 161, спр. 89, арк. 63.
- 8 Там само, арк. 64.
- 9 Там само, арк. 67, 83–84; ЦАМО РФ, ф. 229, оп. 161, спр. 112, арк. 42, 49.
- 10 Werthen W. *Geschichte der 16. Panzer-Division 1939–1945.* – Bad Nauheim: Hans-Henning Podzun, 1958. – S. 46–47.
- 11 ЦАМО РФ, ф. 229, оп. 161, спр. 89, арк. 68–71.
- 12 Там само, арк. 72
- 13 Там само.
- 14 Там само, арк. 73.
- 15 Див.: ВИЖ. – 1988. – № 9. – С. 26–28.
- 16 ЦАМО РФ, ф. 229, оп. 161, спр. 89, арк. 77–78, 86–87.
- 17 Там само, арк. 78–80.
- 18 Там само, арк. 82–83.
- 19 Там само, арк. 84, 87.
- 20 ЦАМО РФ, ф. 251, оп. 646, спр. 2, арк. 34–36.
- 21 Там само, арк. 37.
- 22 Там само, арк. 38–39.
- 23 ВИЖ. – 1961. – № 7. – С. 70.
- 24 ЦАМО РФ, ф. 229, оп. 161, спр. 112, арк. 71.
- 25 Там само, арк. 91.
- 26 *Иринархов Р.С.* У Днепровских круч. – М.: АСТ; Мн.: Харвест, 2006. – С. 91.
- 27 ЦАМО РФ, ф. 229, оп. 161, спр. 112, арк. 112.
- 28 Там само, арк. 170, 173; ЦАМО РФ, ф. 251, оп. 646, спр. 19, арк. 48, 53, 60.
- 29 ЦАМО РФ, ф. 251, оп. 646, спр. 19, арк. 59.
- 30 ЦАМО РФ, ф. 229, оп. 161, спр. 112, арк. 185, 193, 258, 262; ЦАМО РФ, ф. 251, оп. 646, спр. 20, арк. 98–99.
- 31 ЦАМО РФ, ф. 229, оп. 161, спр. 112, арк. 280, 341.
- 32 *Иринархов Р.С.* У Днепровских круч... – С. 273.
- 33 ЦАМО РФ, ф. 228, оп. 701, спр. 228, арк. 47.
- 34 Там само, арк. 72.
- 35 Там само, арк. 74.
- 36 Там само, спр. 58, арк. 198–199.
- 37 Там само, ф. 229, оп. 161, спр. 112, арк. 351.
- 38 Там само, спр. 89, арк. 50.
- 39 Там само.
- 40 ЦАМО РФ, ф. 251, оп. 646, спр. 4, арк. 153.
- 41 Там само, арк. 220.

Александр Маринченко

Боевые действия советских войск в условиях локальных окружений на территории Украины летом 1941 г.

В статье предпринята попытка выявления случаев локальных окружений советских войск на территории Украины летом 1941 г. и анализа боевых действий окруженных частей в специфических условиях войны.

Ключевые слова: *окружение, советские войска, дивизия, соединения, части, командование, человеческие и материальные потери.*

Alexander Marinchenko

Combat operations of Soviet troops in local encirclements on the territory of Ukraine
in the summer of 1941

The article attempts at identifying cases of local encirclements of Soviet troops on the territory of Ukraine in the summer of 1941 and the analysis of combat operations by encircled units in specific war conditions.

Key words: *encirclement, Soviet troops, the division, military formation, military units, human and material losses.*

УДК 355.432.1

Валерій Грицюк (м.Київ)

**ОПЕРАЦІЇ З ОТОЧЕННЯ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ:
1941 / 1944 рр.**

У статті взяті до аналізу військові операції на оточення противника, здійснені німецькими та радянськими військами в 1941 та 1944 роках на Правобережжі України.

Ключові слова: *Друга світова війна, Уманська оборонна операція, Корсунь-Шевченківська наступальна операція.*

Операції на оточення і знищення противника є вищою формою військового мистецтва. Вважається, що її започаткував карфагенський полководець Ганнібал, армія якого оточила та знищила римське військо в битві під Каннами 2 серпня 216 р. до н. е.

В жодній війні минулого не було такої кількості операцій на оточення великих угруповань і таких результатів із знищення оточеного ворога, як у Великій Вітчизняній війні. Всі операції на оточення, проведені в роки Великої Вітчизняної війни, відрізнялися небувалим розмахом як за кількістю військ і техніки, що брали в них участь, так і за часом (темпом) і простором. Кожна з них за своєю організацією і проведенням не була схожа на попередню. У кожній операції завжди були свої певні особливості. До аналізу запропонованої воєнно-історичної розвідки взято Уманську оборонну операцію 1941 року та Корсунь-Шевченківську наступальну операцію 1944 року. Друга операція досить

широко представлена в історіографії, а перша навпаки – має обмаль як історичних джерел, так і наукових студій їй присвячених.

Автором статті вперше робиться спроба порівняти дві операції на оточення, які проводились різними воюючими сторонами у різний час на майже одній і ті ж території.

1941-й рік. Після перших двох тижнів війни, відповідно до уточнених завдань, група армій “Південь” частиною сил продовжувала наступ на київському напрямі, а головними силами здійснювала операцію з метою оточення радянських військ на Правобережжі. Головну роль в операції по оточенню радянських військ на захід від Дніпра відігравали 1-а танкова група і 17-а армія з північного напрямку, а з півдня – 11-а армія.

У середині липня війська Південно-Західному фронту завдали кілька контрударів по 6-й німецькій армії і 1-й танковій групі, але ліквідувати розрив, що утворився між своїми 5-ю і 6-ю арміями, не змогли. З метою створен-